

УДК 343.97

ВАСИЛИШИН В.О., голова Броварського міськрайонного суду Київської області, суддя

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРОПАГАНДИ ТЕРОРИЗМУ

Анотація. У статті висвітлюються основні підходи до розуміння пропаганди тероризму в сучасних умовах.

Ключові слова: тероризм, пропаганда, Інтернет, пропаганда тероризму.

Аннотация. В статье освещаются основные подходы к пониманию пропаганды терроризма в современных условиях.

Ключевые слова: терроризм, пропаганда, Интернет, пропаганда терроризма.

Summary. The article highlights the main approaches to understanding the propaganda of terrorism in the modern world.

Keyword: terrorism, propaganda, the Internet, propaganda of terrorism.

Постановка проблеми. Організація Об'єднаних Націй визнає тероризм однією з найбільш серйозних загроз міжнародному миру і безпеці людства. Подальше поширення терористичної загрози обумовлюється процесами, що тривають, світової глобалізації, інтернаціоналізації, а також підвищенням рівня міжнародної злочинності.

У Концепції боротьби з тероризмом, схваленій Указом Президента України від 25.04.13 р. № 230, зазначається, що Україна поділяє стурбованість світової спільноти щодо таких глобальних загроз людству, як поширення тероризму, у тому числі пропаганда терористичної ідеології, застосування терористичних методів для досягнення злочинної мети [1]. У цій Концепції поширення ідей тероризму через мережу Інтернет, розповсюдження інструктивних матеріалів щодо технології виготовлення саморобних засобів ураження і тактики вчинення терористичних актів визнано одним з чинників, який може стати підґрунтям для підвищення рівня терористичної загрози в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Науковий аналіз різноманітних проявів тероризму, у т.ч. пропаганди тероризму, відображено у наукових працях В.Ф. Антипенка, Ю.М. Антоняна, В.О. Глушкова, С.У. Дікаєва, В.П. Ємельянова, М.П. Кирєєва, В.В. Крутова, В.А. Ліпкана, Б.Д. Леонова, В.В. Лунєєва, О.Г. Семенюка та ін.

Метою статті є визначення основних підходів до розуміння пропаганди тероризму в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” поняття “терористична діяльність” охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильство над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму [2]. Отже, законодавець визначає пропаганду і поширення ідеології тероризму одним з проявів терористичної діяльності.

Перш ніж аналізувати поняття “пропаганда тероризму”, спробуємо з'ясувати зміст терміну “пропаганда”. Спочатку звернемося до етимології цього терміну.

В етимологічному значенні пропаганда є особливим видом соціальної діяльності, метою якої є поширення знань, інформації для формування певних поглядів, уявлень та емоційного стану. Сьогодні вона є важливою частиною інформаційної системи суспільства [3, с. 27].

Існує значна кількість дефініцій “пропаганди”, більшість з яких зводиться до таких дій: маніпуляція, переконання, примушення і тому подібне. Один із найбільш відомих дослідників психологічної війни Поль Лайнбарджер, визначав пропаганду: “...як організоване переконання без застосування насильницьких заходів” [4, с. 231]. Лайнбарджер вважав, що сучасні війни не можуть проводитись без пропаганди, оскільки вона є дієвим засобом ненасильницького таємного примушення людини: “Пропаганда, може стати дійсно зброєю психологічної війни науковою за духом і перетвореною на мистецтво, якщо проведення пропагандистських операцій буде контролюватися на основі наукових методів” [4, с. 249].

Під пропагандою розуміється певна форма комунікації, яка виражається у поширенні фактів, аргументів, чуток та інших відомостей з метою впливу на стан суспільної думки чи громадської позиції та її формування (переформування) в інтересах того, хто здійснює зазначену пропаганду. У широкому розумінні цього слова під нею розуміють поширення соціально-політичних, природно-наукових та інших знань з метою їх втілення у суспільну свідомість [5].

У свій час Гарт Йовет та Вікторія О’Доннел запропонували коротке визначення терміну “пропаганда”: “Пропаганда – це умисні, систематичні спроби змінити сприйняття, маніпулювати пізнанням та спрямовувати поведінку для досягнення реакції, яка веде до бажаного наміру пропагандиста” [6, с. 7].

Більш повнішим і змістовним вбачається визначення Р.А. Нельсона: “Пропаганда нейтрально визначається як систематична форма цілеспрямованого переконання, яке намагається вплинути на емоції, погляди, думки й дії визначеної цільової аудиторії з політичною, ідеологічною чи комерційною метою через контрольовану передачу односторонніх повідомлень (які можуть узгоджуватися з фактами або ні) безпосередньо або через канали мас-медіа. Пропагандистські організації залучають пропагандистів, які займаються пропагандизмом – безпосереднім, практичним створенням та розповсюдженням таких форм переконування” [7, с. 232-233].

Визначення поняття “пропаганда” надане майже у всіх енциклопедичних словниках, яке досить повно розкриває сутність цього процесу. У цих же джерелах також відзначається, що на відміну від об’єктивної подачі інформації, пропаганда подає інформацію, насамперед, для впливу на аудиторію. Пропаганда часто подає інформацію вибірково (хоча не до кінця сказана правда – це теж брехня), щоб спонукати до певних узагальнень, або використовує емоційно заряджені повідомлення, щоб спровокувати радше емоційну, ніж раціональну реакцію на подану інформацію. Бажаним результатом є зміна ставлення до суб’єкта в цільовій аудиторії, щоб просувати таємні політичні плани. Пропаганда може використовуватись як форма політичного протистояння [8, с. 41].

На думку російського дослідника Д.О. Лучкіна, пропаганда є специфічним способом організації політичних комунікацій і конструювання змісту політичного дискурсу [9, с. 13, 15].

Ведучи мову про небажаний розвиток політичної пропаганди, зауважимо, що внаслідок прискорення соціальних процесів сучасна пропаганда стала розглядатися через призму двох основних проекцій: системи інформаційного контролю та системи інформаційно-психологічної операції. Остання тісно пов’язана з концептами

інформаційної зброї, інформаційної війни, інформаційного домінування, кібервійни, стратегічного використання інформації у національній стратегії держави, інформаційної безпеки тощо. Вивчення пропаганди як системи контролю за публічною інформацією зачіпає низку взаємопов'язаних тем: контроль за публічною інформацією і сферою ЗМІ, функціонування ЗМІ.

Органічний зв'язок пропаганди і ЗМІ є очевидним. Початок ХХІ ст. відкрив нові можливості ЗМІ, визначив їх роль у політичній, ідеологічній боротьбі як у регіональному, так і у світовому масштабі. Події 11 вересня 2000 року відзначили початок інформаційної та психологічної війни, негативні наслідки якої відчуваються і сьогодні в контексті проблеми тероризму. З невіршених соціальних, політичних та економічних були виокремлені об'єкти релігійної боротьби та мотиви для зіткнення цивілізацій. Це спричинило утвердження прихованих парадигм, її методів, які впливають з радикального фундаменталізму. Сучасна пропаганда здійснюється з урахуванням ідеології, особливо політичної, її необмеженого поширення.

Пропаганда інформації є невід'ємною частиною сучасних комунікацій, які слугують засобом реалізації чийхось інтересів – особистих, корпоративних чи державних. Це є способом впливу на людей через програмування їх поведінки. Мета пропаганди – змінити думки, мотиви та цілі людей, їхню поведінку у напрямку, потрібному маніпулятору.

Слід зазначити, що пропаганда як явище перебуває у складному співвідношенні з маніпулюванням масової свідомості. На думку російського дослідника Д.Ю. Прокопенка, пропаганда, на відміну від маніпулювання, має широкий спектр цілей, методів, засобів і прийомів, переслідує визначені цілі, зміст яких визначається суб'єктом пропаганди. Кінцева ж мета пропаганди – сформулювати певну установку чи цінність, яка сприймається природно [3, с. 27-28].

Особлива роль у розвитку інформаційних технологій належить Інтернету. Сучасний Інтернет став своєрідним стандартом передавання інформації у суспільстві. Він дозволяє будь-якій людині чи групі людей вільно поширювати свою точку зору в інформаційному просторі. З одного боку, це слугує вільному обміну думками, інформацією, відсутності цензури і вільному комунікаційному діалогу. З іншого боку – вседозволеність, двоякість інформації, широкі можливості дезінформації і доступність використання методів пропаганди чи маніпулювання.

Бурхливий розвиток телекомунікаційних технологій, який спостерігається останнім часом, зумовив появу принципово нової системи поширення та обміну інформацією. На жаль, широкі можливості мережі Інтернет активно використовуються різними терористичними організаціями для пропаганди тероризму [10].

При цьому саме Інтернет став первинним, а в окремих випадках і пріоритетним майданом для агітації та пропаганди екстремістських ідеологій; пошуку односторонніх, посібників, спільників, спонсорів екстремізму; поширення паніки, страху, чуток у суспільстві; радикалізації населення; руйнування та дискредитації традиційних ціннісних засад, соціальних інститутів, органів публічної влади. Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків та злочинності наголошує, що екстремістська риторика все частіше переноситься до мережі Інтернет. Відповідний контент поширюється через спеціалізовані веб-сайти, віртуальні чати і форуми, Інтернет-журнали, соціальні мережі (Twitter і Facebook), відео і файлообмінники (YouTube і Rapidshare). Екстремістська пропаганда охоплює широкий спектр завдань. Її цільову аудиторію становлять з одного боку потенційні та реальні прихильники екстремістів, а з іншого – їх жертви та

супротивники. Окрім пропаганди, Інтернет активно використовується екстремістами для налагодження контактів, організації злочинів [11, с. 107].

Як ми бачимо, технології є одним з стратегічних чинників, який сприяє використанню мережі Інтернет терористичними організаціями та терористичними групами у злочинних цілях.

Крім цього, Інтернет може використовуватися для внутрішнього зв'язку між терористичними організаціями, а також з метою передачі інформації про терористичні акти, що готуються, їх матеріального забезпечення, фінансової підтримки. Тому для ефективного розслідування таких злочинів необхідно володіти спеціальними технічними знаннями.

Відзначимо, що заохочення насильства є головною метою пропаганди тероризму. Широка сфера впливу мережі Інтернет в геометричній прогресії збільшує аудиторію, на яку можна вплинути. Крім цього, можливість такого впливу мережі Інтернет значно зменшує залежність від отримання інформації через друковані засоби масової інформації, телебачення тощо.

Інтернет надав додаткові можливості оперативно і скоординовано керувати діями членів терористичних організацій, спілкуватися між собою, поширювати інформацію в режимі реального часу, стимулюючи саморадикалізацію серед потенційних членів радикальних організацій з перспективою їх вербування до терористичних груп.

Сьогодні пропаганда стала більш організованою, активною і агресивною, використовуються сучасні методи “промивки мозків” та дезінформації. Відомо, що пропаганда є потужною зброєю у війні, вона використовується для дегуманізації та створення ненависті до відповідного ворога, як зовнішнього, так і внутрішнього, створенням хибного образу у свідомості. Це може відбуватися з використанням принизливої націоналістичної або расистської термінології, з униканням деяких слів або з використанням непідтверджених заяв про ворожі звірства. Більшість пропагандистських заходів вимагають, щоб власне населення відчувало наявність ворога. Головне – це те, що власне населення має вирішити, що їхня нація захищає справедливість.

Пропаганда є також методом, який використовується у психологічній війні, яка може також використовувати операції під чужим прапором (спецоперації, провокації). Термін пропаганда може також стосуватися хибної інформації, спрямованої на посилення способу мислення людей, які вже вірять у те, що потрібно пропагандисту. Припускається, що якщо люди вірять у щось хибне, то їх постійно будуть мучити сумніви. Оскільки сумніви неприємні (когнітивний дисонанс – внутрішній психічний конфлікт, що виникає при зіткненні у свідомості індивіда суперечливих знань, ідей, переконань або поведінкових установок (англ. cognitions), стосовно деякого об'єкта чи явища, за якого із існування одного елемента виникає заперечення іншого. У зв'язку з цим конфліктом, стан індивіда характеризується відчуттям неповноти життя, то люди намагатимуться позбутись їх і, таким чином, стануть сприйнятливими для впливу пропаганди. З цієї причини пропаганда часто адресована людям, які вже симпатизують ідеї. Цей процес підсилення використовує схильність індивіда до самообраних “прийнятних” джерел інформації, як механізму для підтримання контролю [12, с. 125-126].

Пропаганда здійснює вплив як на розум, так і на емоції людей. Пропаганда – це не тільки набір деструктивних засобів, націлених на руйнування супротивника [13]. Пропаганда передбачає комплекс певних методів і способів впливу. До особливостей пропаганди слід віднести: використання системи цінностей, як змістовної основи

пропаганди; убудованість пропаганди у систему масових комунікацій і маніпулювання масовою свідомістю, становлення нової системи організації і забезпечення пропаганди, яка включає політичний менеджмент, політичний маркетинг, широке використання нових можливостей ЗМІ, застосування нових методів, прийомів, технологій тощо.

В історичному розвитку пропаганда накопичила багаторівневий досвід ведення інтелектуальної боротьби, який певною мірою сприяв формуванню способу мислення народів, їх ставлення до самих себе у певний період часу. Деякі дослідники в даному контексті розглядають пропаганду як один із інструментів формування свідомості і вразливих засобів мови. Пропаганда, яка мобілізує відчуття та поляризує свідомість, використовує засоби, які, з одного боку, є результатом досягнень, майстерності, технологій, а з іншого, – розуму й моралі.

Що стосується пропаганди тероризму, то це поняття набуває різного змісту залежно від соціального контексту та конкретних історичних умов.

По-перше, пропаганда тероризму вважається ефективним засобом реклами терористичної діяльності, яка дестабілізує правопорядок у державі, що зумовлює потребу вироблення ефективних заходів протидії. Крім того, за допомогою пропаганди здійснюється вербування нових членів та пошук прихильників такої діяльності.

По-друге, пропаганда тероризму заборонена нормами міжнародного права. Сьогодні низка міжнародних договорів забороняє пропаганду, підбурювання та підтримку тероризму. У вересні 2005 року Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1624, яка стосувалася підбурювання до терористичних актів. Згідно з цією резолюцією держави-учасниці ООН мають законодавчо заборонити таку поведінку й відмовляти у притулку будь-яким особам, щодо яких є достовірна інформація, яка дає підстави вважати їх винними в підбурюванні до терористичних актів. Конвенція РЄ про запобігання тероризму від 2006 р. містить визначення терміну “публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину”, який означає розповсюдження повідомлення для населення або доведення такого повідомлення до відома населення в інший спосіб з метою підбурювання його до вчинення терористичного злочину, якщо така поведінка, незалежно від того, є чи не є вона безпосередньою підтримкою терористичних злочинів, становить загрозу того, що може бути вчинено один чи більш ніж один такий злочин. Стаття 5 цієї Конвенції передбачає зобов’язання для держав встановити в національному законодавстві кримінальну відповідальність за незаконне та умисне публічне підбурювання до здійснення терористичного злочину [14].

По-третє, пропаганда тероризму визнається злочином, який передбачено кримінальним законом. Частиною 1 статті 258-2 КК України встановлено відповідальність за публічні заклики до вчинення терористичного акту. Відповідно до цієї норми публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої. Ті самі дії, вчинені з використанням засобів масової інформації, тягнуть покарання у вигляді обмеження волі на строк до чотирьох років або позбавлення волі на строк до п’яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої (ч. 2 ст. 258-2 КК України).

Пропаганда тероризму може здійснюватися як у формі усних публічних виступів, так і у формі поширення відповідних письмових чи друкованих матеріалів. Політична пропаганда є своєрідним проявом політичних звернень до невизначеного кола осіб. Не

можна не погодитись з твердженням, що кожна пропаганда має свою мову, а кожна мова має свою історію, свої зразки ораторського мистецтва, які впливають на слухача чи глядача. Цей зв'язок визначає пошук методів та засобів пропаганди. Отже, дослідження пропаганди так чи інакше охоплює питання влади, а також політичного насильства як методу досягнення політичних рішень.

З точки зору використання різних засобів пропаганди на сучасному етапі діяльність Аль-Каїди є класичним прикладом. З використанням сучасних інформаційних технологій, у тому числі мережі Інтернет (великої кількості Інтернет-форумів, он-лайн “AQAP”, журналу “Inspire” тощо), ця організація за допомогою пропаганди тероризму виконує завдання: 1) поширення ідеології тероризму; 2) вербування та навчання нових членів терористичних груп та організацій та пошук прихильників терористичної діяльності; 3) отримання інформації про об'єкти можливих терористичних зазіхань; 4) забезпечення організації управління терористичної діяльності; 5) демонстрації звітів про результати терористичних актів; 6) поширення інструктивних матеріалів виготовлення вибухових пристроїв.

Пропаганда тероризму означає активний вплив на свідомість і волю людей з метою викликання в них спонукання до вчинення неправомірних дій, зокрема, терористичного акта.

На думку Н. Рибчановської, пропаганда тероризму – це, насамперед, психологічний вплив на суспільство (залякування, привертання уваги громадськості, провокування до певних дій і т.п.) [15, с. 407]. Терористи використовують ідеологію лише для виправдання здійснених терористичних актів. Підтвердженням цьому служить те, що багатьох терористів не хвилює ідеологія, вони не мають чітких і побудованих планів і цілей, одним словом діють імпульсивно, а не розумно. “Нове покоління терористів нерідко складається з молоді, яка не замислюється про ідейні мотиви своєї поведінки і прилучилася до терористичної діяльності з цікавості, за випадковим захопленням” [16, с. 80-81].

Висновки.

На нашу думку, пропаганда тероризму – це комплекс деструктивних методів і способів впливу на свідомість і волю людей (суспільство у цілому, певних груп та окремих осіб) з метою їх спонукання до здійснення терористичної діяльності.

Варто відзначити, що сьогодні є вкрай важливим поєднання зусиль соціологів, політологів при вивченні ефектів пропаганди тероризму з зусиллями дослідників у галузі права з метою коригування наукових завдань вкрай необхідних для забезпечення запобігання суспільно небезпечним проявам терористичної діяльності.

Використана література

1. Концепція боротьби з тероризмом : Указ Президента України від 25.04.13 р. № 230. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/230/2013>
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.03 р. № 638-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 25. – Ст. 180.
3. Прокопенко Д. Ю. Особенности политической пропаганды в современных российских средствах массовой информации : сущность и механизмы влияния : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук : 23.00.02 / Д. Ю. Прокопенко ; Моск. гос. ин-т междунар. отношен. (ун-т) МИД РФ. – М., 2005. – 32 с.
4. Лайнбарджер П. Психологическая война / П. Лайнбарджер . – М. : Воениздат, 1962. – 350 с.
5. Вікіпедія. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Пропаганда>
6. Garth Jowett and Victoria O'Donnell, Propaganda and Persuasion, 4th ed. Sage Publications, 2005. – 448 p.

7. Richard Alan Nelson, A Chronology and Glossary of Propaganda in the United States . Greenwood Press, 1996. – 340 p.

8. Деструктивна пропаганда : шляхи протидії та проблеми відповідальності : матеріали науково-практичної конференції, (м. Київ, 21 травня 2015 р.) ; упорядн. : Фурашев В.М., Поперечнюк В.М. – К. : ТОВ “ІВА”, 2015. – 197 с.

9. Лучкин Д. О. Политическая пропаганда в информационной политике российского государства : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. полит. наук : 23.00.02 / Д.О. Лучкин ; МГУ им. М.В. Ломоносова, – М., 2005. – 24 с.

10. Остроухов В.В. Пропаганда терроризма и ксенофобии в интернете (доклад в ОБСЕ). – Режим доступа : [//www.centrasia.ru/newsA.php?st=1087593660](http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1087593660)

11. Ірха Ю.Б. Екстремістська діяльність у мережі Інтернет : правові проблеми виявлення та протидії в Україні // Информационные технологии и безопасность : материалы XV Международной научно-практической конференции. – К. : ИПРИ НАН Украины, 2015. – С. 106-109.

12. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйппе. С-Пб. : Питер, 2001. – 448 с.

13. Психологія пропаганди. – Режим доступу : <http://reftrend.ru/1139992.html>

14. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму : Закон України від 31.07.06 р. № 54-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 39. – Ст. 340.

15. Рибчановська Н. Протидія пропаганді і поширенню ідеології тероризму в Україні (психолого-правовий аспект) : зб. наук. пр. “Сучасний вимір держави та права” ; за ред. В.І. Терентьева, О.В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2008. – С. 406-407.

16. Белянська В. Ідеологія тероризму : теоретичні засади, різновиди та технології поширення // Освіта регіону. – 2013. – № 1. – С. 80-83.

~~~~~ * * * ~~~~~